

При виборі теми дослідження спостерігаємо збіжність наукових уподобань. Зокрема, у 1996 р. захищена докторська дисертація «Етнонаціональні чинники державотворення: політологічний аналіз» (Шкляр Л.Є.), через 2 роки захищено кандидатську дисертацію «Етнонаціональна політика як фактор державотворення в Україні» (М.М. Юрченко).

Враховуючи той факт, що спеціалізовані вчені ради із захисту дисертацій за спеціальністю 23.00.05 функціонують лише у чотирьох установах, за спеціальністю 23.00.02 – у дев'ятнадцяти, то дисертанти віддають при підготовці роботи перевагу спеціальності 23.00.02, керуючись наявністю вченої ради в установі, де планують захищати працю, а не паспортом спеціальності, тематиці якої реально відповідає дисертація.

Тематика основного масову дисертаційних досліджень відображає сучасний політичний процес у країні. Значна частина дисертацій присвячена дослідженню лобізму, виборчих процесів, опозиції, політичним партіям, інституту парламентаризму. Водночас малодослідженою у дисертаціях є етнополітична тематика, не вистачає робіт, присвячених предмету та методам політичної науки.

¹ Офіційний веб-портал філософського факультету Таврійського Національного Університету ім. В.І. Вернадського [Електронний ресурс] – Режим

доступу: <http://www.ccssu.crimea.ua/tnu/ua/structure/philosophy/polit/index.html>.

² Лобанова Л.С. Архітектура наукових ступенів: міжнародна практика і вітчизняні традиції. [Електронний ресурс]. Офіційний веб-портал Національної бібліотеки України імені Вернадського – Режим доступу: <http://archive.nbu.gov.ua/portal/all/herald/2009-01/a5.pdf>.

³ Там само.

⁴ Там само.

⁵ Габрієлян О. Політична наука в Україні: стан і перспективи / О. Габрієлян // Політична думка. – 2001. – № 4. – С. 47–56.

⁶ Круглашов А.М. Сучасний стан академічної політичної науки в Україні / А.М. Круглашов, С.Ю. Олійник // Політологічні та соціологічні студії. Т. XI. – Чернівці: Видавничий дім «Букрек», 2012. – С.50-57.

⁷ 27. Габрієлян О. Політична наука в Україні: стан і перспективи / О. Габрієлян // Політична думка. – 2001. – № 4. – С. 56.

⁸ Кармазіна, М. Політична наука в Україні: дисертаційний аспект / М. Кармазіна // Політичний менеджмент. – 2008. – №3(30). – С. 17-28.

⁹ Спеціалізовані вчені ради [Електронний ресурс]. Офіційний веб-портал Вищої атестаційної комісії – Режим доступу: <http://vak.org.ua/specrada.php>.

УДК: 32.01+339.9

© *Оксана Палыч*
(*м. Львів*)

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ГЛОБАЛІЗАЦІЯ»

Розглядається етимологія та значення слова «глобалізація». Аналізуються концептуальні підходи до визначення цього терміну. Акцентується увага на фазах глобалізації, моделях причинно-наслідкових зв'язків процесів демократизації та глобальних змін. Розкрито фактори та сфери процесу глобалізації. Також у статті зроблено короткий огляд типів світового порядку згідно з типологією американського дослідника Р.Робертсона, який запроваджує поняття глокалізація (синтез регіоналізації та глобалізації) та робить акцент на глобалізації культури.

Ключові слова: глобалізація, світовий порядок, інтеграція, глокалізація, глобалізаційні процеси, трансформація.

Оксана Палыч. Теоретико-методологические подходы к определению понятия «глобализация». Рассматривается этимология и значение слова «глобализация». Анализируются подходы ученых к определению данного термина. Акцентируется внимание на фазах глобализации, моделях причинно-следственных зависимостей процессов демократизации от глобальных изменений. Раскрыты факторы и сферы процесса глобализации. Также

в статье сделан краткий обзор типов мирового порядка согласно типологии американского исследователя Р. Робертсона, который вводит понятие глокализации (синтез регионализации и глобализации) и делает акцент на глобализации культуры.

Ключевые слова: глобализация, мировой порядок, интеграция, глокализации, глобализационные процессы, трансформация.

Oksana Palych. Theoretical and Methodological Approaches to the Definition of «Globalization». It's considered the etymology and meaning of the word «globalization». The approaches of scientists to define this term are analyzed. Attention is accented on the phases of globalization, models of cause-effect democratization processes dependences of global changes. It's solved the factors and scope of globalization. Also, the article gives a brief overview of types of world order according to the typology of the American researcher Robert Robertson, who introduced the concept globalization (synthesis of localization and globalization) and focuses on the globalization of culture.

Key words: globalization, world order, integration, globalizations, globalization processes, transformation.

Постановка наукової проблеми та її значення. Починаючи від останніх десятиліть ХХ століття, народи планети та їхні культури зазнають глибоких, революційних трансформацій, пов'язаних з руйнацією або й виродженням вже не тільки традиційних, але й модернових соціальних структур, та формуванням нового глобального універсуму, в якому поєднуються риси різних цивілізаційних укладів. Масштаби й багатоаспектність цього процесу, який отримав назву глобалізація, засвідчують, що людство вступило в нову епоху свого розвитку, який матиме характер планетарних змін.

Очевидним є те, що явище глобалізації привертає неабияку увагу дослідників найрізноманітніших сфер людського життя. Через це ми маємо доволі різні трактування цього терміну. Тому аналіз визначень та підходів до поняття глобалізації є надзвичайно важливим та необхідним для розуміння суті цього процесу в контексті формування нового світового порядку та сучасних тенденцій міжнародних відносин.

Аналіз останніх досліджень. Назва процесу глобалізації походить від англійських слів globe – земна куля, global – світовий, всесвітній та to globalize, globalization – поширюватись по всій планеті, набувати всесвітнього характеру. Спочатку ці терміни почали вживатися у суспільних науках, а в 1961 р. слово globalization уперше зафіксовано в англословнику. В 1983 р. Теодор Левітт (англ. Theodore Levitt), професор Гарвардської школи бізнесу опублікував статтю «Глобалізація ринків», тому сучасну популярність і широкий вжиток терміну часто приписують йому¹. Хоча існує й інша версія – в широкий науковий обіг всю цю термінологію ще у 60-х роках ХХ ст. ввели такі відомі теоретики Римського клубу як Дж. Форростер, Е. Ласло, Д. Медоуз, М. Месарович, А. Печчеї та ін. Отже, є всі підстави вважати саме їх засновниками концепції глобалізму. Популярності термін набув завдяки працям американського соціолога Р.Робертсона, який у 1985 р. дав йому наукове тлумачення, та японського дослідника К. Омае, який у 1990 р. надрукував книгу «Світ без кордонів». Ці автори мали досить багато послідовників серед західних вчених, а саме: А. Аппадурі, У. Бе-ка, У. Ганнерса, Е. Гіденса, Ф. Енгельгарда, Д. Модельські, Е. Перро, Дж. Розенау, І. Уоллерстайна, К. Шварцмана та ін.

Проте, єдиного визначення терміну «глобалізація» до цього часу ще не вироблено. Однак, існує велика кількість загальноприйнятих визначень.

Формулювання мети та завдань статті. Метою цієї статті є аналіз теоретико-методологічних підходів до визначення терміну «глобалізація», з'ясування факторів та фаз розвитку цього процесу.

Отже, «Глобалізація, — пише американський політолог Ентоні Гіденс, — це розширення світових соціальних зв'язків, котрі з'єднують віддалені регі-

они таким чином, що місцеві події розвиваються під впливом подій, які відбуваються за багато миль від них».

«Глобалізація, — також слушно зауважує інший американський політолог і соціолог Девід Гелд, — означає щонайменше два різних феномени. По-перше, вона передбачає, що політична, економічна і соціальна діяльність стає всесвітньою за своїми наслідками. І, по-друге, вона означає, що відбулося посилення взаємодії та взаємозв'язків всередині держав і суспільств та між ними самими»².

На думку одного з найбільш відомих фахівців з проблем глобалізації Рональда Робертсона, глобалізація – це історичний процес посилення контактів між різними частинами світу, який призводить до зростаючої схожості й однаковості в житті народів планети. Звичайно, є й інші точки зору.

Професор Центру вивчень глобалізації та регіоналізації (CSGR, Великобританія) Ян Шолте зводить трактування «глобалізації» до п'яти таких ключових визначень, які можна вважати і фазами глобалізації:

Глобалізація як інтернаціоналізація, де поняття ототожнюється з міжнародною взаємозалежністю у відносинах між країнами і стосується здебільшого сфери економіки.

Глобалізація як лібералізація. У цьому визначенні «глобалізація» розглядається як процес зняття державних обмежень та створення відкритої світової економіки без кордонів.

Глобалізація як універсалізація є визначенням процесу поширення різних об'єктів та досвіду серед усіх людей Землі.

Глобалізація як вестернізація. В першу чергу тут мається на увазі «американізація» усіх сфер діяльності людини. Глобалізація в даному контексті розглядається як фаза сучасності – модернізм.

Глобалізація як детериторизація (супратериторіальність) означає, що суспільний простір більше не відображається в поняттях територіальних просторів, відстаней та кордонів³.

Західні дослідники зазначають, що тенденції до глобалізації детермінуються «образами світового порядку», Р.Робертсон виділяє їх чотири типи.

Перший з них – «Глобальна Спільнота І» («I») уявляє світ як мозаїку відносно замкнутих соціальних спільнот.

Другий тип - «Глобальна Спільнота І» («Global Gemeinschaft II») розглядає світ як глобальну спільноту, в якому досягнута згода відносно базових цінностей та ідей. Цей тип відбиває ідеї айкуменічного, екологічного та пацифістського руху.

Третій тип – «Глобальне Суспільство І» («Global Gessellschaft I») розглядає світ як мозаїку відкритих незалежних національних держав, що перебувають в процесі інтенсивного економічного, політичного та культурного обміну.

Четвертий тип – «Глобальне Суспільство II» («Global Gessellschaft II») розглядає світ як сукупність уніфікованих національних держав, що перебувають під керівництвом світового уряду⁴.

Символічна боротьба між такими типами образів світового порядку визначає теперішній етап глобалізації. В центрі вивчення американського дослідника Р. Робертсона глобалізація культури. Процеси глобалізації він пов'язує з розвитком європейської цивілізації та виділяє фази розвитку глобальних процесів, а саме: зародження (Європа, 1400-1750); початкова (Європа, 1750-1875); підйом (1875-1925); боротьба за гегемонію (1925-1969); невпевненість (з 1969 р.). Фаза невпевненості, на думку Р. Робертсона, це початок прискореної глобалізації. Він вважає, що процес глобалізації надасть світу системності. Глобалізація економічної активності супроводжується культурною глобалізацією. Р. Робертсон пропонує замінити поняття «глобальна культура» терміном «глокалізація» (синтез глобалізації та регіоналізації). Точка зору Р. Робертсона була розвинута А. Аппадурі, який говорить про:

– Ethnoscapes – «ландшафти особистостей», що визначають туристи, іммігранти, емігранти, біженці, іноземні робітники та інші групи людей. Від них виходять імпульси, що призводять до зміни у націях та між націями;

– Technoscapes – рух технологій, що не визнає державних кордонів;

– Financescapes – рух великих грошових сум через валютні ринки, національні біржі;

– Mediascapes – поширення можливостей виробництва та передача електронних картинок;

– Ideoscapes – створення картинок, що пов'язані з ідеологіями та ідеями, які коріняться в епосі Просвітництва.⁵

На думку А. Аппадурі, ці потоки та ландшафти електронних образів ставлять під сумнів традиційний поділ між центром та периферією, вони є будівельними блоками «уявлених світів», яким люди та групи людей надають різноманітного значення, обмінюються ними та живуть у них.

Протилежної думки дотримується Ентоні Гідденс. Для нього виникнення процесів глобалізації тісно пов'язане із створенням сучасного суспільства та моделей держав-націй. Він вважає глобалізацію наслідком модернізації. остання розглядає соціальні відносини через просторово-часові рамки. Для подальшої характеристики часу та простору дослідник використовує термін «дистанціація». Цей термін можна замінити словосполученням «стискання» часу, що було введено в обіг Д. Харві⁶.

Дослідник глобалізаційних процесів Дж. Розенау створює концепцію з акцентом на міжнародну політику. Він вважає, що існує дві арени міжнародної політики, а саме: суспільство держав, у якому певна роль належить дипломатії, національній вла-

ді, та світ транснаціональної субполітики з різними організаціями. Поява інформаційного суспільства та суспільства знання вплинули на транснаціональні установи. Дж. Розенау називає таку політику поліцентричною, вона характеризується співпрацею, конкуренцією транснаціональних організацій; політичною обстановкою, що визначається транснаціональними проблемами; виникненням транснаціональних «спільностей», що засновані на релігії (іслам), на знаннях (експерти), на стилях життя (поп, екологія), на спорідненості (сім'ї), на політичних орієнтаціях (рух за збереження навколишнього середовища тощо); транснаціональними структурами як формою виробничої кооперації, банками, фінансовими потоками, науковими технологіями.

У літературі, як правило, в узагальненому вигляді наводяться такі фактори глобалізації:

1. Технічні, технологічні:

- науково-технічний прогрес, революція в інформаційних та телекомунікаційних технологіях;
- розвиток міжнародної інфраструктури, нових поколінь транспорту і зв'язку;
- технологічний прогрес в обробній промисловості тощо.

2. Соціально-економічні:

- розвиток інтернаціоналізації виробництва на основі поглиблення міжнародного поділу праці;
- лібералізація сфери руху товарів і капіталів;
- зростаюча залежність національних економік від зовнішніх чинників;
- геоекономічні трансформації, пов'язані з розпадом соціалістичної системи господарювання та посиленням ринкової уніфікації сучасного світу⁷.

3. Політичні:

- взаємопроникнення макроекономічної політики урядів та центробанків;
- зростаюча орієнтація національних держав на зовнішні зв'язки;
- геополітичні зрушення, пов'язані з розпадом світової соціалістичної системи.

4. Морально-етичні:

- послаблення ролі традицій, соціальних зв'язків і звичаїв;
- зростання мобільності духовно-емоційного спілкування;
- інтернаціоналізація освіти, культурного простору тощо.

Формами прояву глобалізації виступають:

- формування загальнопланетарного науково-інформаційного простору, світової комунікаційної мережі, глобальних технологічних систем;
- інтенсифікація міжнародних трансакцій, формування глобальних ринків робочої сили, товарів, інформаційних технологій на основі поступового демонтажу торговельних бар'єрів, підписання багатосторонніх торговельних угод тощо;
- бурхливе розширення світового фінансового ринку, різке збільшення обсягів і швидкості потоків

капіталів, фінансових операцій, здійснюваних різними суб'єктами світогосподарських зв'язків;

- зростання відкритості й посилення взаємозалежності економік, господарсько-технологічне зближення країн, інтенсифікація регіональних інтеграційних процесів, розвиток міжконтинентальної інтеграції тощо;

- становлення єдиного світового виробництва на основі інтенсифікації планетарної діяльності глобальних господарських комплексів (мультинаціональних компаній, багатопрофільних транснаціональних корпорацій, транснаціональних банків, їхніх об'єднань тощо);

- міжнародний рух циклічних коливань економіки, біржових, валютних і фінансових криз; зближення процентних ставок, внутрішніх і світових цін тощо;

- уніфікація ведення бізнесу, формування нової системи глобального управління; зростання кількості наднаціональних структур регулювання світового господарства, міжурядових та неурядових міжнародних організацій;

- інформаційно-культурне зближення народів, впровадження єдиних стандартів життя, уніфікація уподобань, цінностей, суспільної свідомості тощо;

- порушення рівноваги світової екосистеми, загострення глобальних проблем.

В процесі глобалізації посилюється взаємозв'язок провідних країн світу, що відкриває для них нові можливості, з одного боку, а з іншого, – створює або посилює старі серйозні проблеми в країнах, що відстають, а тому недостатньо конкурентні на глобальному ринку.

Американка К. Шварцман виділяє шість характерних моделей причинно-наслідкових залежностей процесів демократизації від глобальних змін:

- Глобальні структурні зміни – місцеві структурні зміни – перехід до демократії;

- Глобальні структурні зміни – місцеві структурні зміни – мобілізація еліт – перехід до демократії;

- Глобальні структурні зміни – місцеві структурні зміни – мобілізація громадян – перехід до демократії;

- Глобальні структурні зміни – мобілізація еліт – перехід до демократії;

- Глобальні структурні зміни – мобілізація громадян – перехід до демократії;

- Глобальні структурні зміни – місцеві структурні зміни – мобілізація еліт – мобілізація громадян – зворотний вплив цієї мобілізації на еліти – перехід до демократії⁸.

К. Шварцман відзначає фактори впливу глобалізації на демократизацію: позитивний міжнародний клімат; глобальне економічне зростання; іноземне втручання; зрушення у глобальній гегемонії.

Проте, існує інша теорія глобальної політичної системи Дж. Модельскі, що започаткувала міжна-

родну наукову школу. В центрі уваги автора світова політична система, елементами якої є глобальні держави, що протягом світової історії боролися за впливи, статус глобальної держави. Для його отримання, за словами Д. Модельскі, необхідно витратити щонайменше 5% світових запасів та використувати 10% світового військового потенціалу.

Світова держава-лідер, на думку Дж. Модельскі, повинна організувати та упорядковувати політичну систему. Вчений визначає перспективи становлення світової політики, прогнозує поступовий еволюційний розвиток світової системи.

Подальший розвиток теорії І. Уоллерстайна (глобалізація базується на єдиній світовій капіталістичній системі), Дж. Модельскі дістали у дослідженнях «циклічного» розвитку світової системи Д. Гольдстайна.

Теорія «глобальної ойкумени» У. Ганнерса заснована на понятті «ойкумена» – регіону постійної культурної взаємодії. Глобалізація поширюється практично на весь світ, структура глобальної ойкумени відрізняється асиметричністю, але вона принципово інша, порівняно з економічною глобалізацією, тому що тут мають місце культурні взаємовпливи з периферії (наприклад, музика реггі, латиноамериканські ритми, африканський рок). При цьому пропонуються чотири варіанти культурної уніфікації: «глобальна гомогенізація» (західні цінності); «сатурація – насичування» (природний та розтягнутий у часі процес становлення культурної однорідності на основі культури «центру»); «периферійна корупція» (занепад та розклад західної культури при культурній взаємодії з периферією); «дозрівання» (формування глобальної культури у процесі рівного діалогу та обміну різних культур та «креолізація» (гібридизація місцевих культур).

Французький дослідник Е. Перро пропонує розглядати глобалізацію як процес інтеграції різних культур в єдину ринкову логіку. В процесі глобалізації створюється гомогенність соціально-економічних умов та зростання індивідуалізму. На думку Е. Перро, глобалізація загострює суперечність між локальним та глобальним рівнями, проте відбувається розквіт ідей меркантилізму: з одного боку, держава стежить за дотриманням умов справедливої конкуренції; з іншого, – створює для корпорацій позитивні умови, які відсутні у конкурентів.

Теорія французького економіста та філософа Ф. Енгельхарда «Третя світова війна вже почалася» продовжує тему глобалізації. Досліджуючи процеси поширення глобальної бідності, дослідник зазначає, що бідні створюють загрозу для політичних режимів відповідних країн.

Представник західної соціологічної думки У. Бек робить висновок, згідно з якими глобалізація – це умова людської діяльності наприкінці ХХ ст. У. Бек виділяє сфери глобалізації: комуніка-

ційно-технічну, екологічну, економічну, культурну, організації праці, громадянського суспільства. Процеси глобалізації ліквідують єдність національної держави та національного суспільства, завдяки засобам масової інформації виникає «глобус компактного часу». Події різного значення, що відбулися в різних точках земної кулі, можуть розміщуватися на одному часовому просторі.

Глобальні процеси призводять до серйозних зрушень в організаційно-управлінських системах, трансформуючи не лише владні механізми, а й усю сучасну систему координат існування держави. Переосмислюється роль, структура, функції та авторитет держави, виштовхнутої на перетин мега-трендів глобалізації, регіоналізації і локалізації.

Отже, процеси глобалізації є найактуальнішою темою дискусій серед західних дослідників. Дискусії точаться навколо часу виникнення, сутності, тенденцій, наслідків глобалізації тощо, оскільки глобалізація - суперечливий процес, обумовлений не тільки логікою економічного, фінансового та політичного розвитку, але й більшою мірою логікою розвитку культури.

Відсутність загальновизнаного єдиного поняття глобалізації та її періодизації зумовлена масштабністю цього феномену, багатоплановістю його проявів, неоднаковим впливом на різні сфери життєдіяльності людини. Відповідно, різні дослідники по-різному визначають цей процес, що й було продемонстровано у цій статті.

Щодо періодизації процесу глобалізації, то також існують різні думки в залежності від сфер, на які робиться акцент. У статті більшої уваги приділено соціокультурній сфері, оскільки автор поділяє

думку Рональда Робертсона щодо визначальної ролі культурних факторів у процесі глобалізації та вважає, що економічна глобалізація не лише завжди супроводжувалась культурною, а й поступалась їй в часовому вимірі.

¹ Корольчук Ю. Консенсус як ознака глобалізації/анти глобалізації / Ю. Корольчук // Незалежний культурологічний часопис «І». - 2000р. - №19. Глобалізація. Європейський союз та Україна [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n19texts/consensus.htm>.

² Картунов О.В. Вступ до етнополітології: науково-навчальний посібник. / О. В. Картунов. - К., 1999. - С. 173.

³ Scholte J.A. Globalization: a Critical Introduction. New York, St. Martin's Press. 2000. - P.45

⁴ Katherine Katsoulakis Mapping 'Globality': A Processual Account [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.nyu.edu/gsas/dept/politics/undergrad/research.shtml>.

⁵ Сидоренко С.В. Західні теорії глобального суспільства / С.В. Сидоренко // Мультиверсум. Філософський альманах. - К.: Центр духовної культури. - 2006. - № 58. - С. 39.

⁶ Уотерс М. Глобалізація // Глобалізація: Контури XXI века. - М., 2004. - Ч. 1. - С.60

⁷ Політична економія: Підручник / За науковою ред. доктора економ. наук, проф. В.Г. Федоренка. - К.: Алерта, 2008. - С. 436.

⁸ Сидоренко С.В. Західні теорії глобального суспільства / С.В. Сидоренко // Мультиверсум. Філософський альманах. - К.: Центр духовної культури. - 2006. - № 58. - С. 41.

УДК: 32:001.8

© *Олександр Рибак*
(*м. Чернівці*)

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРИНЦИПИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ РИЗИКІВ В УКРАЇНІ

У статті розглядаються можливості адаптації зарубіжної методології дослідження політичних ризиків до нестабільних умов функціонування політичної системи України. Визначаються адаптаційні межі методик оцінки та інструментарію аналізу політичних ризиків в динаміці сучасного політичного процесу України.

Ключові слова: методологія, методика, аналіз, оцінка, інституалізація, поняття.

Александр Рыбак. Методологические принципы исследования политических рисков в Украине. В статье рассматриваются возможности адаптации зарубежной методологии исследования политических рисков к изменяющимся условиям функционирования политической системы Украины. Определяются адаптационные пределы методик оценки и инструментария анализа политиче-

ских рисков в динамике современного политического процесса Украины.

Ключевые слова: методология, методика, анализ, оценка, институализация, понятия.

Alexandr Rybak. Methodological Principles of Research of Political Risks in Ukraine. In article possibilities of adaptation of foreign methodology of research of political risks to changing operating conditions of political system of Ukraine are considered. Adaptable limits of techniques of an assessment and tools of the analysis of political risks in dynamics of modern political process of Ukraine are defined.

Key words: methodology, technique, analysis, assessment, instutualizatsiya, concepts.

Інтерес до проблеми вивчення політичних ризиків в зарубіжній політичній науці виник ще на початку 50-х рр. XX століття. Однак до кінця 70-х через відсутність необхідного емпіричного матері-